

GALICIA NO DECRETO DE 1916

Luz Méndez Fernández

Seminario de Onomástica da Real Academia Galega

Resumo: Neste artigo analízanse os cambios que o Real Decreto de 1916 produciu na denominación dos concellos de Galicia. O obxecto deste decreto era evitar que dous ou máis municipios tivesen o mesmo nome. Estúdase aquí a razón de cada caso de homonimia e valórase se cumpría ou non o cambio e tamén cal foi a motivación das formas novas que se impuxeron. Finalmente descríbense de xeito breve os problemas que a castelanización antiga e frecuente dos nomes de lugar causou no corpus toponímico galego.

Abstract: This paper analyzes the changes in the denomination of the municipalities of Galicia, brought about the Royal Decree of 1916. The aim was to prevent two municipalities from having the same name. In each case, the reason for this homonymy is studied and, in certain toponyms, it is determined whether or not there was a need for change, as well as the reasons for the new imposed forms. Finally, we briefly describe some of the problems caused in the Galician toponymic corpus by early Castilianization and frequent occurrence.

Palabras chave: Toponimia, cambios nos nomes de lugar, castelanización, organización territorial.

Key words: Toponymy, change of place names, Castilianization, territorial organization.

1. SOBRE A ORGANIZACIÓN TERRITORIAL EN GALICIA

No complexo tramado territorial da España do Antigo Réxime, e segundo os datos do Censo de Floridablanca, a Galicia, con case o 12% dos habitantes, só a superaba en poboación o conxunto das provincias da actual Andalucía, que a triplicaba en superficie. Daquela, en Andalucía rexistrábanse un total de 1.965

localidades fronte ás 7.339 de Galicia¹. Estes datos dan idea da densidade e da dispersión da poboación galega.

O Reino de Galicia organizábase nunha única intendencia ou provincia², constituída por máis de cincocentas xurisdicións e coutos redondos, e estes en parroquias (freguesías) que, á súa vez, abranguían un ou máis lugares dispersos (Río 1990: 12 e ss.).

As directrices constitucionalistas de que cada localidade tivese o seu concello víronse frustradas por esta fragmentación que caracteriza a habitabilidade no territorio galego (López Mira 2009: 309) e, así, dado que a constitución de 1812 (art. 310) establecía que “Se pondrá ayuntamiento en los pueblos que... por sí o con su comarca lleguen a mil almas”, co novo réxime, os municipios tiveron que implantarse en Galicia pola agrupación de varias parroquias e seguindo un criterio de extensión (que non excedesen de catro leguas “en cuadro”). Deste xeito, a parroquia –que fora e segue sendo, na Galicia menos urbana, a célula básica de organización social– perdeu o seu papel administrativo.

No esquema territorial actual da Comunidade Autónoma (concello, parroquia e lugar, este último tamén denominado *aldea*, *barrio* etc.), as 5.751 parroquias que figuran no *Nomenclátor de Galicia*³ só se recoñecen con carácter censual, pois unicamente nove están consideradas *entidades locais menores*, isto é, con personalidade e capacidade xurídica, dado o escaso desenvolvemento da Lei Reguladora da Administración Local de Galicia (Míguez 2013: 322). Para coñecer máis sobre o papel e a importancia da parroquia, véxase García 2009.

Como exemplo da idiosincrasia territorial galega e da variabilidade en canto a dimensión organizativa, podemos comparar un concello medio de Galicia coma o de Agolada (24 parroquias e 163 lugares), con outros coma Lalín (52 parroquias e 372 lugares) ou Rábade (constituído por unha única parroquia e un único lugar).

Galicia alberga no seu territorio máis de 37.000 entidades de poboación. Porén o número exacto é difícil de cuantificar na actualidade, pois moitos destes lugares están despoboados ou só se habitan en épocas concretas, outros acaban integrados en núcleos próximos en crecemento e vólvese difícil individualizalos e, en

1 As cifras correspóndense á suma de “ciudades, villas, lugares, aldeas, granjas, cotos redondos, despoboados, parroquias” recollidos no *Estado General de la Población de España en el año de 1787*, informe achegado polo seu director Campomanes á Real Academia de la Historia, con datos que se tomaran do Censo de Floridablanca. No caso de Andalucía, sumáronse os datos dos epígrafes “Andalucía” (Sevilla), “Cordova”, “Granada” “Jaén” e “Nuevas Poblaciones”, a intendencia creada durante o reinado de Carlos III e vixente ata 1835.

2 Non obstante, o habitual é falar de sete provincias históricas, correspondentes ás circunscripcións das principais cidades (Betanzos, A Coruña, Lugo, Mondoñedo, Ourense, Santiago e Tui), que eran as que representaban a Galicia co seu voto nas cortes de Castela.

3 <http://www.xunta.gal/nomenclator>

ocasións e de maneira dispersa, créanse novos lugares próximos a vilas e cidades, que son as que ofrecen traballo e servizos. Por iso xorden discrepancias entre o Nomenclátor da Xunta de Galicia, o Nomenclátor do Instituto Galego de Estatística e o do Instituto Nacional de Estadística, debido a que estes dous últimos utilizan o concepto *diseminado* para agrupar núcleos que non consideran dotados da suficiente entidade individual.

Esta abundancia de lugares dótanos dun corpus toponímico amplísimo: da suma de aldeas, parroquias e concellos contabilizáronse 41.374 nomes de entidades de poboación, que conteñen 15.663 topónimos distintos⁴ (Boullón 2017). Moitos deles son topónimos únicos. Pero os máis comúns repítense con frecuencia, como no caso dos resultados galegos do latín *ECCLESIAM* que, baixo formas diferentes coma *Eirexa*, *Grixa*, *Igrexa* e variantes, son máis de 600; ou as máis de 460 localidades que conteñen a palabra *Outeiro*.

A identificación clara dunha localidade non é difícil seguindo o esquema de organización territorial *lugar, parroquia, concello*: “Vive na Eirexe, na parroquia de Verdía de Santiago de Compostela”. “É natural de Outeiro, en Artoño, Agolada” etc.

2. O REAL DECRETO DE 1916 EN GALICIA

O Real Decreto de 1916 supuxo o cambio da denominación oficial de quince concellos galegos. Non é un número moi significativo e, tendo en conta que no *Nomenclátor de las ciudades, villas, lugares, aldeas y demás entidades de población de España... con referencia al 31 de diciembre de 1910* figuran 322 concellos nas catro provincias, soamente afectou a un 4,6%.

O motivo principal deste Real Decreto expónse no seu preámbulo: “que desparezca la extraordinaria y lamentable confusión originada por el hecho de existir, entre los 9.266 Ayuntamientos que constituyen la Nación, más de 1.020 con idénticos nombres, y éstos sin calificativo ni aditamento alguno que los distinga”. Contra esta argumentación débense facer certas matizacións.

En primeiro lugar, o decreto ignora a existencia doutras linguas distintas do castelán na toponimia española. Parte das homonimias que pretende resolver son produto de adaptar artificialmente a esa lingua os topónimos que non se formaron nela. Disto, e en relación con Galicia, falaremos máis adiante.

Por outra parte, en Galicia a homonimia entre localidades próximas –por exemplo, entre os lugares dunha mesma parroquia, que como vimos foi o ámbito

4 Agradézolle a Ana I. Boullón Agrelo estas conclusións do seu traballo inédito. Para a obtención destes datos a autora reduciu a variabilidade dos topónimos iguais a 1 eliminou as secuencias máis repetidas de *Arriba/Abaixo, Grande/Pequeno, Vello/Novo*.

natural de relación social– dáse poucas veces, por unha cuestión práctica dos seus habitantes e, cando sucede isto, o topónimo adoita incluír un aditamento. É o caso, por exemplo, de *A Panda* e *A Panda da Serra*, os dous lugares da parroquia das Neves, en Ortigueira (A Coruña). Ou dos concellos ourensáns de *Castrelo do Val* e *Castrelo de Miño*.

A seguir, e debaixo de cada un dos epígrafes literais do decreto que afectan a Galicia, analizaremos os cambios que esta norma xurídica introduciu en quince municipios galegos e veremos como soamente en dez casos había homonimia real que podía levar a confusión. Nos nomes dos cinco concellos restantes, a coincidencia dos nomes era artificiosa, pois o topónimo estaba castelanizado. Por outra parte, nos casos de homonimia entre municipios galegos, a norma tivo escasa eficacia, debido a posteriores reorganizacións administrativas.

2.1. CONCELLOS CON HOMÓNIMOS EN GALICIA

A pesar da frecuencia de nomes semellantes na toponimia galega, como dixemos atrás, na época do Real Decreto unicamente en tres ocasións (seis concellos) había coincidencia na denominación. Na actualidade, só catro manteñen rango municipal, polo que a efectividade do cambio afectou nada máis que a dous deles: *Paderne* (A Coruña) e *Paderne de Allariz* (Ourense).

Oza, partido de Betanzos, se chamará *Oza de los Ríos* (A Coruña).

O topónimo *Oza* repítese outras oito veces en Galicia (lugares ou parroquias), pero en certa maneira o cambio foi innecesario pois o outro concello da época chamado *Oza* desaparecera en 1912 e fora agregado ao municipio da Coruña, que asumiu as débedas que o primeiro tiña co Tesouro Público (*Gaceta de Madrid* 195 [13/VII/1912], 108). A orixe do nome é un hidrónimo prerromano rexistrado na Idade Media entre os séculos X e II como *Ocia*, *Ozia* e *Uzia* e considérase proveniente da raíz prerromana **ups*, variante de **ap* o **ab* ‘auga’ (Basucas 2002: 202-204). Ten o seu paralelo no hidrónimo leonés que figura como segundo nome da comarca de *Valdueza* ou *Valle del Oza*, no Berzo, que no pasado pertencera ao antigo Reino de Galicia.

Paderne, partido de Allariz, se chamará *Paderne de Allariz* (Ourense).

Este concello era homónimo con outro galego, o de *Paderne*, na Coruña, pero aínda hai outros once lugares ou parroquias galegas chamadas así. A etimoloxía do topónimo faino proceder do xenitivo de *Paternus*, nome especificamente cristián, que levaban varios mártires; deriva do lat. *pater* e significa ‘paterno, pertencente ao pai’. A abundancia de topónimos semellantes é reflexo da frecuencia de uso que tivo en Galicia este nome persoal, documentado na epigrafía desde o século IV e habitual aínda no século VIII. A estrutura tipo (*villa*) + *Nome Persoal*

en *xenitivo* é característica do noroeste peninsular e considérase herdanza do reino suevo altomedieval.

Villameá, partido de Celanova, se chamará Villameá de Ramiranes (Ourense).

O topónimo, unha castellanización de *Vilameá*, provén do latín VILLAM MEDIANAM e indica a situación da *villa*⁵ en relación con outras. Hai vinte e sete localidades (lugares e parroquias) con este nome en Galicia e aínda seis máis chamadas *Vilameán*, coa variante dialectal occidental. Correspóndense co topónimo *Villamediana* de Burgos, León, Palencia ou A Ríoxa, aínda que ningunha destas localidades ten rango de municipio. A castellanización do primeiro elemento *vila* foi temperá, pola súa transparencia e pola grafía arcaizante <ll> que, durante toda a Idade Media, conviviou con <l> para o mesmo son simple no galego escrito. Non obstante, en realidade tamén supuxo un cambio innecesario, pois este concello ourensán fusionouse só dez anos despois, en 1926 con *Freás de Eiras* para constituír o novo de *Ramiranes (galego *Ramirás*, hoxe oficial), mentres o seu homónimo *Villameá, este en Lugo, cambiou a súa denominación en 1951 pola castellanizada *Puente-Nueva e en 1963 integrouse co de *Villaodrid (hoxe parroquia de *Vilaoudriz*) para formar **Puente Nueva-Villaodrid*, nome oficial ata a aplicación da Lei de Normalización Lingüística, en que se estableceu como oficial *A Pontenova*.

2.2. CONCELLOS CON HOMÓNIMOS FÓRA DE GALICIA

Son en total sete concellos doutros lugares de España os que recibían un nome coincidente con outros tantos en Galicia, por dúas razóns: a) as retonomizacions rexias medievais e b) a súa localización no norte peninsular (vid. fig. 2), nunha antiga área común, coa excepción do actual Monforte del Cid e de Antas, en Almería, por causas que agora analizaremos.

Antas, partido de Chantada, se chamará Antas de Ulla (Lugo).

O cambio de denominación deste municipio vén motivado pola coincidencia co de *Antas*, en Almería. Os topónimos encerran certo interese filolóxico pola distancia xeográfica, que parece opoñerse a unha posible orixe común.

Non é infrecuente en Galicia como nome dunha entidade de poboación: (A) *Anta* e (As) *Antas* repítense doce veces. A súa antigüidade é innegable e xa figura en textos datados no século VI (*Tumbo Viejo de Lugo*, apud CODOLGA). Aínda hoxe é voz común en galego coas acepcións de 'lousa dun monumento funerario

5 O adxectivo *meá* (lat. MEDIANAM) dá a entender que a poboación está situada entre outras co mesmo rango. Para unha aproximación meirande ó concepto *villa* como modelo de poboamento na *Gallaecia* tardorromana, véxase por exemplo Carlsson-Brandt (2010). Para os séculos X e XI, Portela/Pallares (1998) e Balañas (1998).

prehistórico’, ‘pedra grande chantada na terra, en particular as usadas para pechar un terreo’ e ‘xamba da ventá’. Os topónimos galegos *Anta* son de interese arqueolóxico, pois sinalan megálitos, xeralmente indicio de enterramentos prehistóricos.

Á parte de en Galicia, Corominas (DCECH) indica que a palabra existe en Asturias, León e Portugal, e cre que ten orixe moi antiga, indoeuropea e que pertence á mesma familia léxica do latín *antae*, *antarum* ‘piars aos dous lados da porta’. Desta voz latina, a través do italiano, provén o castelán *anta* ‘pilastra situada detrás de una columna’, ‘pilastra elevada antigamente a ambos lados de la puerta’, que non se documenta antes do século XVI.

Se non albergamos dúbidas sobre as *Anta(s)* galegas, a orixe do topónimo de Almería é bastante opaca. A primeira mención coñecida do nome da poboación é do século XV, cando á beira do río *Antas* se funda unha *alxama*, un barrio de mudéxares, froito das capitulacións de Vera (1488), que obrigaban aos musulmáns a instalarse no interior da comarca ou, pola contra, saír para África. Non hai datos de ningún poboamento anterior non lugar, aínda que o municipio é coñecido polos xacementos prehistóricos de El Argar e La Gerundia, xa que o primeiro deles lle dá nome a unha cultura da Idade do Bronce, a argárica, caracterizada polos seus enterramentos en cistas ou cofres. É pois, unha cultura moi distinta á que xerou as *antas* do noroeste.

Se como parece a localidade almeriense recibe o nome do río, deberemos descartar unha mesma orixe etimolóxica ca a do topónimo lugués e tamén o latín *ANTAM* ‘piar, pilastra’, que ademais non se data en castelán ata un século despois. Quizais poidamos relacionar entón o topónimo cun elemento hidronímico *an-t* tratado por Francisco Villar (2000: 174), a pesar de que o autor non cita o nome deste río entre os resultados da raíz e si un *Ribeira de Anta* galego, en Ourense, que non conseguimos localizar. Polo tanto, só se atopásemos documentación anterior ao século XV en que figure o topónimo poderíamos ter algo máis de luz sobre a súa orixe.

Aínda que ningún dato nos permite supoñer que o *Antas* almeriense teña relación co topónimo galego, non podemos deixar de mencionar a presenza secular de poboación galega na zona, tanto durante a toma de Granada, época de creación desa localidade (Saavedra 1999: 120 e ss.; 2005: 266) coma un século máis tarde, durante a repoboación das Alpujarras (Cabeza 2003).

Campo, partido de Caldas, se llamará Campo Lameiro (Pontevedra).

Confluía o nome deste co doutros dous concellos, o cacereño (*El Campo*), modificado neste Real Decreto a *Campo de Alcántara*⁶, e con *Campo*, en Huesca, que non foi alterado e así seguiu ata hoxe.

O cambio na denominación do municipio galego é un claro exemplo de creación do que poderíamos chamar un “topónimo de gabinete”. Ao nome tradicional de *O Campo* (< lat. *CAMPU* ‘id’) sumóuselle o nome dun lugar adxacente, *O Lameiro* (voz común galega derivada de *lama* ‘barro’, de orixe prerromana, mediante o sufixo derivativo *-eiro*). *O Campo* é tamén o nome da parroquia onde está a capital municipal e no século XVI aínda alternaba cunha forma antiga *O Campo das Fragas*.

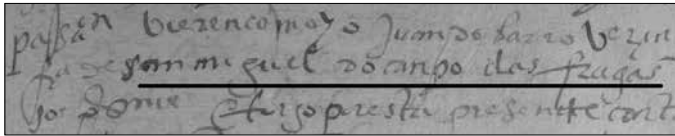

Figura 1. Arquivo da Catedral de Santiago (ACS), ano 1586: na liña central do fragmento di *San Miguel do Campo das Fragas*, antiga denominación da parroquia do Campo, de cal tomara o nome o concello constitucional de Campo, hoxe Campo Lameiro.

O topónimo *Campo Lameiro* enraizou e mantense na actualidade sen que se cuestione a súa formación artificial.

Cea, partido de Carballino, se llamará San Cristóbal de Cea (Ourense).

A homonimia co municipio de León fixo que o galego incorporase á súa denominación a advocación da parroquia (San Cristovo), aínda que castelanizada en *San Cristóbal*. O topónimo *Cea* ten a súa orixe nun hidrónimo prerromano, un río *Cea* que, en León, aínda sobrevive con ese nome pero que en Galicia se identifica co actualmente coñecido como Maraño ou con algún dos seus afluentes (Bascuas 2014: 260 e ss.). Ambos ríos están documentados na Idade Media –o leonés desde o século X– como *Zeia*, *Ceya*, *Ceia*. Tamén se chaman *Cea* unha aldea e unha parroquia do concello de Vilagarcía de Arousa (Pontevedra). Esta voz do substrato prerromano é exclusiva do NO da Península, en concreto, do territorio da antiga *Gallaecia*.

⁶ Segundo os datos do INE, no censo de 1930 recuperou a forma anterior *El Campo* e hoxe chámase *Campo Lugar*.

Malpica, partido de Carballo, se llamará Malpica de Bergantiños (A Coruña).

Recibían o mesmo nome o actual *Malpica de Tajo* (só *Malpica* ata o censo de 1960), en Toledo, e *Malpica de Arba*, en Zaragoza, hoxe pertencente ao municipio de Biote, que tamén adquiriu o complemento co Real Decreto de 1916. En Galicia existe outro lugar con este nome, unha pequena aldea da parroquia de Rocha, en Friol (Lugo) e tamén o encontramos en Portugal (*Malpica de Tejo*, lugar e freguesía de Castelo Branco; *Malpica*, localidade do municipio de Sertã; e tamén *Malpique*, lugares dos concellos de Belmonte, Constância e Montijo). O que parecen ter en común todas estas poboacións é a súa proximidade á auga (xunto ao río Texo ou Tajo e o río Arba; e no caso da vila galega, o mar).

Sobre a súa orixe etimolóxica, e en relación co topónimo toledano *Malpica de Tajo*, propúxose a locución latina *MALE PICTAM ‘mal pintada’, a partir dunha atestación *Malpicta* de 1240⁷, pero é etimoloxía imposible. Tamén se considerou un celtismo que contén a raíz *mel- ‘saír, elevación, curvatura, ribeira’, con valor hidronímico ou oronímico⁸, por citar soamente as hipóteses máis divulgadas.

A partir dos topónimos menores *El Pisón de Malpica* e *La Aceña de Malpique* (Salamanca), e o *río de la Malpica* (Asturias) e a súa relación con muíños –xa que, como as poboacións mencionadas están próximos á auga–, Riesco (2006: 197-199) ve en *Malpica* unha creación humorística referida a muíños que “pican” ou moen mal, pois unha das acepcións do castelán *picar* é ‘cortar ou dividir en anacos moi miúdos’, significado que comparte co galego e co portugués.

A dificultade para establecer unha etimoloxía fiable aumenta pola falta de documentación en relación con estas poboacións. A primeira atestación do topónimo galego que podemos localizar, aínda que o propio concello na súa web menciona un texto do século XIII sobre o que non se achegan máis datos e que descoñecemos, é do século XIV⁹.

Monforte, partido de Monforte, se llamará Monforte de Lemos (Lugo).

Conflúe co nome de catro municipios doutras tantas provincias, aos cales tamén se lles engadiu un “apelido”. Os nomes de polo menos tres deles son denominacións rexias impostas na Baixa Idade Media, seguramente eco dalgunha das localidades francesas chamadas *Monfort*, topónimo derivado do latín MONTEM FORTEM, e

7 Na voz *Malpica* da wikipedia cítase este documento, supostamente dixitalizado no portal PARES, pero non o demos localizado para comprobar o dato.

8 Bascuas (2014: 191) considera para *Malpica de Bergantiños* este último.

9 O nome da vila atopámolo por primeira vez no século XV: *villam nostram* de Malpica, *quam in regno Galecie* (CODOLGA, año 1464); pero no século anterior o topónimo rexístrase xa como segundo elemento dunha cadea onomástica: *Afonso Eanes de Malpica* (TMILG, año 1396).

que designa normalmente lugares elevados, estratéxicos para a construción dunha edificación defensiva.

A primeira das localidades españolas das que se coñece documentación antiga é a turolense *Monforte de Moyuela*: Ramón Berenguer IV, en 1157, outórgalle carta de poboamento a *Monfort* (Baiges 2010: 1658), fortaleza emprazada sobre unha antiga fortificación musulmá.

O *Monforte* galego ten este nome xa en 1204. Antes chamábase *O Pino*, como aínda se lembra nun privilexio dese mesmo ano de Afonso IX, trasladado nun preito do século XVIII, en que se di: *Monasterio de San Vicente de Monforte, que en otro tiempo se llamaba Pino*; e, máis adiante, *en el mismo burgo del Pino*¹⁰. Unha evidencia de que o modelo debeu ser un topónimo francés é que, en Galicia, o latín *MONTEM* xeralmente non apocopa neste tipo de construcións: *Monteveloso*, *Montefurado*, *Monte grande*, *Montemeao* etc.¹¹

Monforte de la Sierra (de Francia), en Salamanca, é moi probable que fose bautizada tamén por Afonso IX, que dera carta de poboamento (ano 1213) e sinalara os límites (ano 1215) da veciña localidade de Miranda del Castañar, baixo cuxa xurisdición estivo este *Monforte* ata o século XVIII.

Caso á parte é o caso da localidade que pasou a chamarse polo decreto *Monforte de la Rambla*, en Alacante, pois figuraba co nome de *Nompot* no foro que en 1252 Afonso X lle outorga a Alacante e tamén aínda se menciona así en 1328. A partir de 1355 rexístrase xa como *Monfort*, nome seguramente imposto polo infante don Fernando, fillo de Afonso IV de Aragón (Cabezuelo 1992-1993: 244). O aditamento adquirido co Real Decreto de 1916, *de la Rambla*, ao parecer non gustou, pois ese mesmo ano cambiouse a denominación a *Monforte del Cid*¹². O nome oficial da localidade, en catalán, é hoxe *Montfort*.

Salceda, partido de Tuy, se llamará Salceda de Caselas (Pontevedra).

Este fitónimo provén do latín *SALICETAM*, un derivado abundancial de *salice* ‘salgueiro’. Hai en Galicia tres lugares denominados (A) *Salceda* e dúas parroquias que conteñen a palabra. A variante en masculino, *Salcedo*, é mais frecuente na toponimia de Galicia e do norte de España.

10 PARES: CLERO-SECULAR_REGULAR, L.6385 (imaxe nº 15). O nome de *Monforte* imposto á poboación non frutificou para o mosteiro, que se segue chamando de *San Vicente do Pino*. Aínda está por determinar se *Pino* é unha castellanización de *Piño* (lat. PINUM ‘id’) ou se ten outra orixe.

11 Hai outra única posible excepción: *Monfero*.

12 Wikipedia, s.v. “Monforte del Cid” [consulta: 25/VIII/2016]. Tamén, segundo datos do INE [www.ine.es/intercensal/inicio.do], desde o censo de 1920.

O concello galego (aínda que este non leva artigo) recibiu o aditamento por ser homónimo con *La Salceda*, en Segovia, pero este último municipio desapareceu despois de 1960 ao integrarse en Torre Val de San Pedro.

A primeira documentación que encontramos en relación á localidade galega é do século XIV e figura nunha cadea onomástica: *Estevo Ffernández de Salceda*¹³.

Viana, partido de Viana, se llamará Viana del Bollo (Ourense).

O topónimo *Viana*, rexistrado en Galicia como nome de tres lugares e tres parroquias (unha delas é a que lle dá nome ao concello), tamén o encontramos en Portugal (*Viana do Castelo* e *Viana do Alentejo*).

O *Viana* galego adquire o aditamento no Real Decreto de 1916 por confluír con *Viana*, en Navarra. Pola mesma razón, recíbeo *Viana de Duero*, en Soria. O municipio chamado *Viana de Cega*, en Valladolid, xa levaba complemento en 1916 e, polo tanto, distinguíase dos demais. Formuláronse moitas teorías sobre a orixe do topónimo *Viana*. Expoñemos algunhas.

Etimoloxicamente foi explicado como un hidrónimo prerromano formado a partir da raíz indoeuropea *weg^w*- ‘húmido’ (Bascuas 2002: 226-227) e tamén se considerou proveniente do latín *viana* ‘do camiño, xunto ao camiño’. Non obstante, estas propostas etimolóxicas non explican o porqué do mantemento do -N- intervocálico latino nos topónimos galegos e portugueses, en que tería que desaparecer (cf. lat. LUNAM < cast. *luna* / gal. *lúa*; por. *lua*).

Outra hipótese distinta, que *Viana* proveña dun étimo hidronímico tamén prerromano cun sufixo precelta *-enna* ou un segundo elemento *anna* ‘nai’ (Galmés 2000: 50-51), resolve a existencia de -n- en galego e portugués, pero non explica o resultado nos topónimos españois, que debería ser <ñ> (cf. lat. CANNA < cast. *caña* / gal. y port. *cana*).

Recentemente, Navaza (2016: 135 e ss.) considerou varios dos topónimos *Viana* da península como retonomizacions rexias, eco da cidade francesa de *Vienne* (*Viana* en occitano). A *Viana do Bolo* outórgalle o nome de *Viana* Afonso IX, probablemente arredor de 1206, pois ata ese ano non se rexistra na documentación o nome desta poboación. Para *Viana*, en Navarra, apúntase a posibilidade de que a localidade recibise o nome, que sepultaría un anterior, co foral da súa fundación en 1219.

Non se coñecen moitos datos históricos sobre os outros *Viana* de España. A atestación máis antiga de *Viana de Duero* que puidemos localizar no transcurso

13 O documento está subscrito en *Terra de Toronno* (Toroño), antiga xurisdición do sur da provincia de Pontevedra preto da fronteira de Portugal, onde se localiza o concello. (TMILG, año 1310).

deste traballo está datada en 1512 e a localidade figura rexistrada como *Viana, aldea de la villa de Almagán*¹⁴.

Da *Viana* vallisoletana non encontramos información ata 1491, nun documento en que se menciona como *Viana, lugar de la dicha villa* (Valladolid)¹⁵, sen o aditamento actual, *de Cega*, que non obstante xa levaba na época do catastro do Marqués de la Ensenada: *villa de Biana de Zega*.

Figura 2. Concellos que en 1916 compartían nome con outros de Galicia.

2.3. FALSOS HOMÓNIMOS

Os restantes cinco municipios galegos presentan unha falsa homonimia pois, por cuestións gráficas ou morfolóxicas, difiren na súa forma orixinal dos doutras provincias de España pero, pola súa aparente transparencia, foran modificados e adaptados ou traducidos ao castelán.

Acebedo, partido de Celanova, se llamará Acebedo del Río (Ourense).

Recibe o apelativo pola homonimia co concello de *Acebedo*, en León. Aínda que o *Acevedo* galego se integrou no municipio de Celanova en 1968, o “apelido” engadido por este Real Decreto aínda se conserva hoxe no nome da parroquia que lle dera nome ao concello constitucional. Ademais deste, en Galicia hai outros 18 lugares chamados (O) *Acevedo*¹⁶, voz derivada do latín *AQUIFOLIUM* ‘acevo’, a partir dunha forma grave *ACIFŌLUM, paralela a *TRIFŌLUM (latín clásico *TRIFOLIUM*) > *trevo* (Navaza 2006: 544). A grafía é castelanizante, pois a pesar da neutralización dos sons e, polo tanto, de que a confusión entre estas labiais tamén se dá

14 PARES: REGISTRO DE EJECUTORIAS, CAJA 278,2.

15 PARES: RGS, LEG, 149104, 81. Neste arquivo encóntranse tres documentos máis do século XVI, un de 1521 e dous de 1591 relativos á poboación, segundo a busca nos datos das fichas catalográficas. Nun destes últimos, tamén dixitalizado, a localidade aparece mencionada como *villa de Biana* (REGISTRO DE EJECUTORIAS, CAJA 1692,49).

16 A normativa actual do galego é ortograficamente etimolóxica.

en galego, o topónimo está frecuentemente atestado con <v> e con esta grafía figuraba o nome da parroquia tanto na documentación galega da Idade Media, coma no catastro do Marqués de la Ensenada ou aínda no considerado primeiro Nomenclátor normalizado, o de 1857.

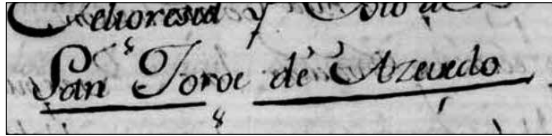

Figura 3. Fragmento do título do caderno de "Respuestas Generales" do catastro do Marqués de la Ensenada da actual parroquia de Acevedo do Río (San Xurxo).

Nogales, partido de Becerreá, se llamará Los Nogales (Lugo).

A coincidencia co nome do concello de Badaxoz, *Nogales*, non é real. A forma do topónimo galego, moi castelanizado nos textos escritos desde época temperá, pero viva na oralidade, é *As Nogais*, con xénero feminino común a outros fitotopónimos que se formaron co sufixo latino -ALEM (cf. *A Bugallal*, *A Rubial*). A pesar de que non encontramos moi documentado o nome de lugar, aínda no século XVI, en textos xa en castelán, podemos dar testemuño da forma autóctona no nome da parroquia.

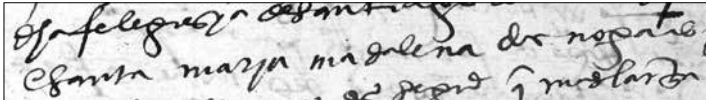

Figura 4. Arquivo Histórico Universitario de Santiago de Compostela (AHUS): neste fragmento dun documento de 1547 pódese ler *Santa María Magdalena das Nogais*.

Salvatierra, partido de Puenteáreas, se llamará Salvatierra de Miño (Pontevedra).

Na época do Real Decreto de 1916, a forma castelanizada do topónimo galego coincidía con outros dous *Salvatierra*, un en Álava (hoxe oficialmente *Salvatierra/Agurain*) e outro en Zaragoza (hoxe *Salvatierra de Escalada* e, aínda que non oficial, *Obelba* en éuscaro). O topónimo está considerado como baixomedieval e aplicado a localidades de fronteira (Galmés 2000: 59). Seguramente os nomes destas poboacións son froito de retonomizacions rexias, como os xa comentados *Viana* e *Monforte* e, quizais coma estes, a partir dun modelo francés, o topónimo *Sauveterre*.

Sabemos que o alavés Agurain (ou *Hagurahin*, como se rexistra na Idade Media) foi bautizado co topónimo romance por Afonso X en 1256 (Knörr 2011¹⁷; Salaberri 2015: 55-56) e que *Salvatierra de Esca* recibiu o primeiro nome de Afonso II de Aragón en substitución de *Obelba*, como aínda era tamén coñecido ata o século XVIII (López-Mugartza 2007: 61). O *Salvaterra* galego obtivo probablemente o seu novo nome de Afonso IX (González 1944: 249), sepultando un antigo *Lazoiro*¹⁸.

Villamartín, partido de Valdeorras, se llamará Villamartín de Valdeorras (Ourense).

Da mesma maneira e pola mesma razón que Vilaméa, comentado atrás, o topónimo *Vilamartín* galego mantívose na documentación castelanizado en **Villamartín*, polo que confluía con topónimos semellantes doutras provincias españolas. No Real Decreto de 1916 mantivo o seu nome *Villamartín*, en Cádiz, e os demais adquiriron un aditamento: *Villamartín de Villadiego*, en Burgos (desaparecido do censo de 1970 pois intégrase en Humada), *Villamartín de Campos*, en Palencia, *Villamartín de Don Sancho*, en León. De novo, o apelido era innecesario no noso caso xa que a forma autóctona *Vilamartín* distíngueo indubidablemente dos *Villamartín* doutras partes de España. En Galicia hai outras tres localidades chamadas tamén *Vilamartín* (< lat. VILLAM MARTINI), ningunha delas co rango de parroquia; pero é moito máis frecuente e quizais indicio dunha antigüidade meirande, a forma *Martín* (vinte e catro topónimos), creada a partir do xenitivo do nome persoal latino *Martinus*, un derivado de *Mars*, *Martis*, deus da guerra.

Villanueva de los Infantes, partido de Celanova, se llamará Vilanova (Ourense).

O nome da localidade de **Villanueva de los Infantes* foi restaurado por este Real Decreto á súa forma orixinal galega *Vilanova*, aínda que aparentemente perdía o seu “apelido”, pois correspondíase cun antigo *Vylla Noba das Infantes* (Ferro 1967: 140) ou, posteriormente –cando a palabra *infante*, sen flexión de xénero (coma *estudiante* ou *cantante*), a xerou–, tamén *Infantas* (vid. fig. 5)¹⁹. O aditamento facía referencia ao convento fundado no século IX ou X por Ilduara Eiriz, filla de Ero Fernández, conde de Lugo, nai de San Rosendo (Abel 2007: 147-148). Nótese

17 Un resumo deste artigo pode encontrarse en internet no blog do autor, de onde se tomou o dato [Consultado o 28/VIII/2017: <http://nafarhizkuntza.blogspot.com.es/2008/10/en-torno-la-toponimia-de-agurain.html>]

18 CODOLGA: *incauto etiam vobis flumen Minei a Villa de Lazoiro usque ad faucem ipsius Minei* (ano 1125).

19 PARES: CLERO-SECULAR_REGULAR, CAR. 1434, N.14. No rexesto deste documento menciónase coa forma actual Vilanova dos Infantes, pero na ficha catalográfica confúndese con Villanueva de los Infantes de Ciudad Real. A pesar de que a calidade da imaxe digitalizada non é moi boa, obsérvase claramente que no documento figura escrito *das Infantas*.

que a palabra se aplicou ata o século XII ao mozo ou á moza nobre (DDGM, s.v. *infante*).

Figura 5. Arquivo Histórico Nacional (AHN): documento do mosteiro de San Salvador de Celanova do ano 1477 en que se pode ler de *Vila / Noua das Infantas*.

Este municipio constitucional integrouse no ano 1927 no de Celanova e hoxe é unha parroquia do municipio, igual ca *Acevedo do Río*, atrás comentado. Outra vez, se neste Real Decreto se partise da forma propia, *Vilanova das Infantas*, non habería homonimia con *Villanueva de los Infantes*, en Cidade Real.

3. OS ADITAMENTOS E MODIFICACIÓNS

Respecto dos cambios nos nomes dos concellos, no preámbulo do Real Decreto dise literalmente que se busca que

el calificativo que se asigna no sea arbitrario, sino el que la tradición, el uso ó los afectos de cada localidad vienen consagrando, y teniendo también presentes los antecedentes históricos, circunstancias especiales del terreno, etc., y con especial predilección las palabras que expresan nombre de corriente de agua, de la montaña, del territorio, de la particularidad geográfica, en fin, en cuyas cercanías o dentro del cual se halle enclavado el Ayuntamiento o población cuyo nombre propone modificar, habida cuenta del carácter de perpetuidad del accidente que califique y distinga al pueblo de que se trate, á fin de que lleve consigo la casi inmutabilidad de su nueva designación.

A principal característica dos cambios que promove o Real Decreto en relación con Galicia é que converte en compostos os topónimos simples e, para iso, utilízanse varios recursos.

O máis frecuente é o de impoñer como segundo elemento que se suma ao topónimo a denominación da antiga xurisdición ou do partido, o que se aplica en seis ocasións. En catro casos son nomes étnicos xa citados nas fontes clásicas: *Lemos* (< LEMAVOS), a tribo de los *Lemavi*; *Valdeorras* (< *VALLEM DE GIGURRIS), en referencia ao pobo dos *Gigurros*, que Plinio inclúe entre os *Astures Augustani*

(Bascuas 2002: 129); *Bergantiños* (< BRIGANTINOS, en relación con *Brigantium*) e *O Bolo*, asociado por algúns ao *Volobriga* clásico e considerado un hidrónimo prerromano por moitos etimoloxistas (Villar 2014: 149). Noutras dúas ocasións o nome do aditamento ten por orixe o xenitivo dun antropónimo medieval: *Ramirás* (< *RANIMIRANIS) e *Allariz* (< ALIARICI).

Para outros cinco concellos recórrase a unha palabra que expresa, seguindo o texto do Real Decreto, “nombre de corrientes de agua”: *Miño* e *Ulla*, hidrónimos prerromanos de orixe indoeuropea, para os municipios de Salvaterra e Antas, respectivamente; o río *Caselas* (< lat. CASELLAS) do cal descoñecemos se tivo un nome anterior, para Salceda²⁰.

Pero en dous dos casos, máis que nomes de correntes de auga faise alusión a elas: *Oza de los Ríos*, en que *de los ríos* con certeza se refire ao Mandeo e ao Mendo, que bañan o concello; e, finalmente, un aínda máis escuro complemento en *Acebedo del Río*, que se lle aplicou ao noutrora municipio ourensán, hoxe parroquia de Celanova, e que seguramente se refira ao río Tuño que a cruza, afluente do Arnoia e ao que Bascuas (2006: 119 e ss.) lle atribúe tamén orixe prerromana indoeuropea (*TUN-IO, da raíz *ta 'derreterse, fluír').

Máis rechamantes son os aditamentos dos catro concellos restantes pois non responden aos criterios mencionados no texto do decreto.

En *Campo Lameiro* engádeselle ao topónimo antigo, *Campo*, o doutra localidade veciña, *Lameiro*. Descoñecemos as razóns.

Para *As Nogais*, óptase por recuperar e traducir o artigo, adaptándoo á forma xa castellanizada do topónimo: *Los Nogales*.

No caso de *San Cristovo de Cea*, incorpóraselle ao topónimo a advocación da parroquia que lle deu nome ao municipio, pero na súa forma castellanizada *San Cristóbal*.

A denominación escollida para *Vilanova dos Infantes* é en certa maneira sorprendente, posto que se recupera a forma autóctona galega *Vilanova* pero elimínase o seu aditamento, un antigo *das Infantes* ou *Infantas*, que se convertera en *de los Infantes*, por causa da súa castellanización a partir do século XVI.

4. A CASTELANIZACIÓN DA TOPONIMIA GALEGA

O que caracteriza a toponimia “oficial” de Galicia, entendendo por oficial aquela que xorde fundamentalmente no século XIX cun suposto carácter normalizado,

²⁰ Non existe na actualidade no municipio ningunha localidade chamada *Caselas* que puidese dar nome ao río. Quizais se poida identificar cun lugar hoxe desaparecido citado nun documento do século XIII do mosteiro de Oseira, *in loco qui vocatur Caselas, et aliam de Petra* (CODOLGA), pois *A Pedra* é o nome dunha aldea da parroquia de Santa María de Salceda, onde está a capital municipal.

froito das novas divisións provinciais que xera a organización territorial do Estado Liberal, o que a caracteriza, dicimos, é a constante alteración castelanizante dos seus nomes de lugar, da mesma maneira que a sufriu a onomástica persoal, principalmente os apelidos. Como é sabido, estas castelanizacións veñen herdadas da centralización administrativa e o control do Reino de Galicia que impoñen os Reis Católicos desde 1486 e que orixinaron o abandono do galego na documentación escrita, xa xeneralizado despois dos primeiros anos do século XVI. O uso oral foi o que realmente fixo sobrevivir as formas propias.

Para exemplificar este distanciamento entre os nomes autóctonos e os oficiais abonda con indicar que no mencionado nomenclátor de 1857 –o primeiro normalizado, como xa se dixo– o 35,8% dos topónimos correspondentes aos concellos galegos figura alterado (116 de 324).

A grandes trazos, as castelanizacións, en que ás veces conflúen varios fenómenos, pódense resumir en:

Deturpacións gráficas:

Afectan á pronuncia: Boqueijón, Buján, Chandreja, Irijo, Irijoa, Peroja.

Non afectan á pronuncia: Abión, Cobelo, Rivadabia, Rivadumia.

Asentan grafías arcaicas que afectan á pronuncia: Arnoya, Bayona, Conjo, Forcarey, Germade, Geve, Ginzo de Limia, Jove, Lage, Mugúa, Monterrey, Neira de Jusá, Palas de Rey, Peroja, Rianjo, Sanjenjo, Sayar, Tuy.

Deturpacións fonéticas e morfolóxicas (principalmente redución de ditongos e castelanización de sufixos):

Barbadanes (Barbadáns), Carballino (Carballiño), Caurel (O Courel), Cebrero (O Cebreiro), Cotovad (Cotovade), Finisterre (Fisterra), Laroco (Larouco), Lorenzana (A Lourenzá), Mellid (Melide), Orense (Ourense), Orol (Oourol), Rubiana (Rubiá), Sandianes (Sandiás), Villarino (Vilariño), Vivero (Viveiro).

Tradución ou pseudotradución de elementos transparentes:

Bollo (O Bolo), Cabañas (Cabanas), Cañiza (A Caniza), Caramiñal y Puebla (A Pobra do Caramiñal), Castro de Rey (Castro de Rei), Creciente (Crecente), Guardia (A Guarda), Junquera de Ambía (Xunqueira de Ambía), Junquera de Espadañado (Xunqueira de Espadanedo), Lobera (Lobeira), Nogales (As Nogais), Órdenes (Ordes), Otero de Rey (Outeiro de Rei), Porquera (Porqueira), Puebla de Tribes (A Pobra de Trives), Puebla del Brollón (A Pobra do Brollón), Puente-Caldelas (Ponte Caldelas), Puente-Sampayo (Ponte Sampayo), Puenteareas (Pontearreas), Puente deume (Pontedeume), Puente de va (Pontede va), Puentes de García Rodríguez (As Pontes de García Rodríguez), Puerto del Son (O Porto do Son), Puertomarín (Portomarín), Salvatierra (Salvaterra), San Ciprián de Viñas (San Cibrao das Viñas), San Saturnino (San Sadurniño), Sotomayor

(Soutomaior), Valle del Oro (O Valadouro), Vega (A Veiga), Viana del Bollo (Viana do Bolo), Villagarcía (Vilagarcía), Villajuan (Vilaxoán), Villalba (Vilalba), Villamarín (Vilamarín), Villamartín (Vilamartín), Villameá (Vilameá), Villanueva de Arosa (Vilanova de Arousa), Villanueva de los Infantes (Vilanova dos Infantes), Villaodríz (Vilaodríz), Villar de Barrio (Vilar de Barrio), Villar de Santos (Vilar de Santos), Villardevós (Vilardevós), Villarmayor (Vilarmayor), Vivero (Viveiro).

Tradución, adición ou eliminación do artigo:

Barco, Blancos, Capela, Cebreiro, Corgo, Coruña, Estrada, Golada, Grove, Gudiña, Lama, Laracha, Merca, Mezquita, Parada del Sil (Parada de Sil), Páramo, Pastoriza, Pereiro de Aguiar (O Pereiro de Aguiar), Porriño, Ribas del Sil (Ribas de Sil), Rúa, San Vicente del Pino, Saviñao, Somozas

A alteración dos topónimos autóctonos supuxo problemas á hora de recuperar as formas propias galegas. Comentamos algún caso significativo, a modo de ilustración:

O feito de que o galego non desenvolvese ata época recente un sistema gráfico propio desde a Idade Media, pois deixouse de escribir, orixinou que as grafías medievais palatais comúns a esta lingua e ao castelán <x> y <j, g + e, i> empezasen a empregarse para representar sons moi distintos (o galego mantén o son palatal [ʃ] e o castelán evoluiu a unha fricativa velar [x]). Así, os topónimos galegos *Teyxedo* ou *Junqueyra*, paralelos aos casteláns *Texeda* e *Junquera*, que seguramente soaban de maneira similar ata o século XVI, a partir desa época xa se pronunciaban de maneira diferente nas dúas linguas pero seguiron escribíndose segundo a norma gráfica do castelán (Navaza 2012: 170). Paralelamente, en galego empezou a aspirarse a consoante oclusiva velar –fenómeno coñecido como gheada–, como demostran testemuños como *rejeyro* de 1584 ou *prólojo* en 1697, e isto tamén se representaba cos mesmos grafemas mencionados (Boullón 2012: 152).

Nas palabras e topónimos transparentes non foi difícil resolver cal é a forma autóctona (p. ex. *Lage, galego estandarizado *Laxe*, da voz común *laxe* ‘pedra grande de superficie lisa’). Pero o asunto complícase cando tratamos certos nomes de lugar de etimoloxía escura, como por exemplo o do concello ourensán rexistrado habitualmente nos nomenclátors coa forma castelanizada *Irijo e pouco atestado nos textos antigos, que foi discutido polos etimólogos como forma con gheada. Na actualidade normalizouse como *O Irixo*, tal como se conserva na fala local, pois determinouse que a grafía <j> é o resultado dunha consoante palatal antiga (Santamarina 2008: 940 e ss.).

E se para o nome dun concello non é sempre doado encontrar documentación medieval que nos certifique a forma orixinal, todo se complica no caso de localidades máis pequenas, aínda que en ocasións estean mellor documentadas. Sucede isto co nome da parroquia e lugar de *Arxís* (Taboada, Lu), pois soamente con exemplos medievais en galego (vid. fig. 6)²¹ se puido repoñer a súa forma actual normalizada, dado que nos textos casteláns de Galicia da documentación notarial e nos nomenclátos antigos figuraba con múltiples formas coma *Arguiz* (1649), *Arjiz* (1857) e *Argiz* (1920, 1930...).

Figura 6. Fragmento dun documento do mosteiro de Celanova do ano 1478, en galego, que di: eu, Fernán d' Argys.

En canto ás alteracións fonéticas e morfolóxicas, sucede que, en ocasións, a opacidade do nome e a súa notoriedade asentan a forma castellanizada, como sucedeu co nome da cidade e provincia de *Ourense* (moi castellanizada en **Orense*) ou con *Fisterra* (divulgado coa forma **Finisterre*, a imitación do topónimo francés).

Pola súa transparencia, os topónimos traducidos non ofrecen complexidade á hora de repoñer as formas propias. Destaca quizais a constante alteración do elemento *vila-*, da que única e curiosamente se librou o municipio coruñés de *Vilasantar*, que se mantivo desde o Nomenclátor de 1842²² coa forma autóctona.

Finalmente, os artigos galegos foron ou eliminados ou castellanizados e, en caso de topónimos opacos coma *Agolada* (lat. AQUAM LATAM 'auga conducida') ou *O Grove* (< **OCOBRII*), xeraron resultados diverxentes coma **Golada*, **La Golada*, **La Agolada* (documentábase das tres formas en textos en castelán dos séculos XIX e XX) ou **El Grove*; esas diverxencias reflíctense na actual forma normalizada destes dous topónimos, xa que o segundo é resultado dunha falsa segmentación do artigo.

A restauración dos nomes dos municipios galegos só se puido levar a cabo nas últimas décadas do século pasado e en dúas fases:

21 PARES: CLERO-SECULAR_REGULAR, CAR. 1076, N.9 (vid. Fig. 6). Tamén en 1473 *Ares d' Argiis* e en 1497 *Basco d' Argyz* (CODOLGA).

22 <http://www.ine.es/intercensal/inicio.do>

- En 1984, coa publicación no *Diario Oficial de Galicia* (DOG 5/X/1984) do *Decreto polo que se determinan nomes oficiais de concellos de Galicia nos que existen notaría*s.
- En 1985 (DOG 5/II/1985) cando se publica o *Decreto polo que se determinan os nomes oficiais dos concellos de Galicia que se relacionan*.

Estes cambios recolléronse nos Nomenclátors Generales de España desde 1991. Non obstante, significativamente non foi ata 1998 (BOE 54 do 3/IV/1998) en que os nomes das provincias *Ourense* e *A Coruña* recuperaron a súa forma propia, que ata daquela se mantiña oficialmente castellanizada, polo que, durante uns anos, produciuse a disparidade entre o nome das provincias e as súas capitais.

En 2003, co *Nomenclátor de Galicia*, restitúese finalmente a forma propia e normalizada de todas as entidades de poboación. Actualmente a Sección de Onomástica da Real Academia Galega, por encargo legal da Xunta de Galicia, está revisando este *Nomenclátor* para emendar algúns erros detectados e incluír localidades omitidas por erro e outras de creación recente.

Entre 1916 e a actualidade, desapareceron en Galicia nove concellos, houbo algúns cambios de denominación –xurdidos fundamentalmente do cambio de capitalidade– e producíronse dúas fusións recentes²³.

A nomenclatura oficial dos municipios galegos forxouse afastada da realidade lingüística do territorio. Vimos nestas páxinas e a partir dun acto administrativo concreto, que modificou a denominación duns poucos municipios, como este feito afectou a toponimia de Galicia, que soamente se puido recuperar na súa forma propia en épocas recentes.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Abel Vilela, Adolfo de (2007): “Lugo na vida de San Rosendo: semblanza do bispo-abade santo”, *Lucensia* 34, 139-148.
- Baiges, Ignasi J. [et al.] (dirs.) (2010): *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*. Barcelona: Fundació Noguera.
- Baliñas Pérez, Carlos (1998). *Gallegos del año mil*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- Bascuas, Edelmiro (2002): *Estudios de hidronimia paleoeuropea gallega*. Verba. Anuario galego de Filoloxía. Anexo 51. Santiago de Compostela: Universidade.

23 Oza-Cesuras en 2013 e Cerdedo-Cotobade en 2016. Para unha relación pormenorizada da historia dos cambios na denominación das poboacións de Galicia e de España, vid. MAP 2008.

- (2006): *Hidronimia y léxico de origen paleoeuropeo en Galicia*. Sada: Edicións do Castro.
- (2014): *Novos estudos de hidronimia paleoeuropea galega*. Vigo: Universidade.
- Boullón Agrelo, Ana Isabel (2012): “A gheada na onomástica (achegas á estandarización)”, *Estudos de Linguística Galega* 4, 151-168. [Publicación electrónica: <http://www.usc.es/revistas/index.php/elg/article/view/408>].
- (2017): “O artificio das etimoloxías: elementos constitutivos da toponimia galega”, en *IV Congreso Internacional de Linguística Histórica, 17-21 de julho 2017*. Lisboa: Faculdade de Letras da Universidade. Conferencia plenaria.
- Cabeza Quiles, Fernando (2003): *Galegos en las Alpujarras granadinas*. Noia: Toxosoutos.
- Cabezuelo Pliego, José Vicente. (1992-1993): “Un caso fallido de segregación en el medio Vinalopó a mediados del siglo XIV: la aldea de Nompot”, *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* 9, 241-256.
- Carlsson-Brandt, Erik (2011): “El poblamiento rural en la Galicia Romana. Un ejemplo: las villae. Metodología y Problemática en su estudio”, *Estrat Crític: Revista d'Arqueologia* 5, 1, 156-167.
- CODOLGA = López Pereira, José Eduardo (dir.) (2010): *Corpus Documentale Latini Gallaecia*. Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades (<http://corpus.cirp.es/codolga/>).
- DCECH = Corominas, Joan e José A. Pascual (1991): *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*. 6 vols. Madrid: Gredos.
- DDGM = González Seoane, Ernesto (dir.) (2006): *Diccionario de diccionarios do galego medieval*. Verba. Anuario galego de Filoloxía. Anexo 57. Santiago de Compostela: Universidade. [Disponible en: <http://sli.uvigo.es/DDGM/>]
- Ferro Couselo, Xesús (ed.) (1967): *A vida e a fala dos devanceiros. Escolma de documentos en galego dos séculos XIII ao XVI*. 2 vols. Vigo: Galaxia.
- Galmés de Fuentes, Álvaro (2000): *Los topónimos: sus blasones y trofeos (La toponimia mítica)*. Madrid: Real Academia de la Historia.
- García Pazos, Fernando (ed.) (2009): *A parroquia en Galicia. Presente, pasado e futuro*. [Santiago de Compostela]: Xunta de Galicia.
- González, Julio (1944): *Alfonso IX*. 2 vols. Madrid: Instituto Jerónimo Zurita.
- Knörr, Henrike (2011): “En torno a la toponimia de Agurain”, en *Agurain 1256-2006: Salvatierra hiribilduaren sorreraren 750. urteurrena kongresua = congreso 750 aniversario de la fundación de la villa de Salvatierra*. Salvatierra-Agurain: Ayuntamiento, 447-453.

- López Mira, Álvaro Xosé (2009): “A parroquia galega no contexto da multilevel governance”, en García 2009: 309-316.
- López-Mugartza Iriarte, Juan Karlos (2007): “Sobre Salvatierra de Esca, Aragón y el euskera”, *Huarte de San Juan. Filología y Didáctica de la Lengua* 9, 55-78.
- MAP = Ministerio de Administraciones Públicas. Secretaría General Técnica (2008): *Variaciones de los municipios de España desde 1848*. Madrid: Ministerio de Administraciones Públicas. [Disponible en: http://bergondo.es/uploads/media/Var_municip_desde_1842_01.pdf].
- Míguez Macho, Luis (2013): “Galicia y la reforma de la Administración local” en *Dereito. Revista xurídica da Universidade de Santiago de Compostela* 22, 319-336.
- Navaza Blanco, Gonzalo (2006): *Fitotoponimia galega*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- (2012): “A grafía do fonema prepalatal fricativo xordo en topónimos e apelidos galegos”, *Estudos de Linguística Galega* 4, 169-185. [Disponible en: <http://www.usc.es/revistas/index.php/elg/article/view/409>].
- (2016): “A orixe literaria do nome da Coruña”, *Revista Galega de Filoloxía* 17, 119-164.
- PARES = *Portal de Archivos Españoles* (<http://pares.mcu.es>).
- Portela Silva, Ermelindo e María del Carmen Pallarés Méndez (1998): “La villa por dentro. Testimonios galaicos de los siglos X y XI”, *Studia Historica. Historia Medieval* 16, 13-43. [Disponible en: http://revistas.usal.es/index.php/Studia_H_Historia_Medieval/].
- REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA (1787): *Estado General de la Población de España en el año de 1787*. [Material cartográfico] / [conde de Floridablanca]. Copia digital en la Biblioteca Virtual del Patrimonio Bibliográfico. Ministerio de Cultura: <http://bvpb.mcu.es/es/consulta/registro.cmd?id=423043>.
- Riesco Chueca, Pascual (2006): “Anotaciones toponímicas salmantinas”, *Salamanca. Revista de Estudios* 53, 185-264.
- Río Barja, Francisco Xavier (1990): *Cartografía xurisdiccional de Galicia no século XVIII*. A Coruña: Consello da Cultura Galega.
- Saavedra Vázquez, María del Carmen (1999): “Galicia al servicio de la política imperial: levas y armadas en el transcurso del siglo XVI”, en *Semata. Ciencias Sociais e Humanidades* 11, 115-134.
- (2005): “Isabel I y Galicia: la pacificación del reino y su contribución a la política monárquica”, en María Isabel López Cordón e Gloria Franco Rubido (coords.), *La reina Isabel I y las reinas de España: realidad, modelos e imágen historiográfica. Actas de la VIII Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna (Madrid, 2-4 de Junio de 2004)*. Vol.1. Madrid: Fundación Española de Historia Moderna, 257-272.

- Salaberri Zaratiegi, Patxi (2015): *Araba/Álava. Los nombres de nuestros pueblos*. Araba: Euskaltzaindia.
- Santamarina, Antón (2008): “A pegada relixiosa na toponimia galega. 1. Edificios relixiosos”, en Xosé Luis Axeitos Agrelo, Emilio Grandío Seoane e Ramón Villares Paz (eds.), *A patria enteira: homenaxe a Xosé Ramón Barreiro Fernández*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 935-949.
- TMILG = Varela Barreiro, Xavier (dir.) (2004-): *Tesouro Medieval Informatizado da Lingua Galega*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega (<http://ilg.usc.es/tmilg>).
- Villar, Francisco (2000): *Indoeuropeos y no indoeuropeos en la Hispania prerromana. Las poblaciones y las lenguas prerromanas de Andalucía, Cataluña y Aragón según la información que nos proporciona la toponimia*. Salamanca: Ediciones de la Universidad.
- (2014): *Indoeuropeos, iberos, vascos y sus parientes. Estratigrafía y cronología de las poblaciones prehistóricas*. Salamanca: Ediciones de la Universidad.